

stadsmuseum, som gärna fler stadsmuseer får ta efter.

Brita Planck

Vidar Enebakk & Nils Voje Johansen, *Christopher Hansteens annus mirabilis: reisen til London og Paris 1819* (Oslo: Forum for universitetshistorie, 2011). 80 s.

Universitetet i Christiania (Oslo), opprettet tre år før løsrivelsen fra Danmark i 1814, var i nesten hundre og femti år Norges eneste universitet. I forbindelse med tohundreårsjubileet ble det etablert et eget Forum for universitetshistorie, med en rekke fulltidsansatte og eksternt tilknyttede forskere. Hovedresultatet ble nibindsverket *Universitetet i Oslo 1811–2011*, utgitt høsten 2011. Men Forumet har også drevet flere relaterte prosjekter. Ett av disse har vært restaurering og formidling av historien til Observatoriet som ble oppført i 1830-årene og som huset landets første professor i astronomi, Christopher Hansteen (1784–1873).

Hansteen er en kjent skikkelse i norsk vitenskapshistorie, og innen geomagnetismeforskningens historie har han satt spor etter seg også utenfor landets grenser. Hans kanskje mest kjente bedrift er en ekspedisjon til Sibir i årene 1828–1830, hvor han jaktet på en magnetisk nordpol nummer to, som ifølge hans teori skulle befinne seg i denne lite utforskede delen av verden. Teorien står beskrevet i verket *Untersuchungen über den Magnetismus der Erde* og et tilhørende *Atlas zum Magnetismus der Erde* fra 1819, hvor Hansteen sammenfattet all tilgjengelig litteratur og empirisk kunnskap vedrørende jordens magnetisme. Blant hans viktigste inspiratorer finner vi Edmond Halley, Johan Carl Wilcke og Alexander von Humboldt.

Vidar Enebakk og Nils Voje Johansen har i sin publikasjon beskrevet Hansteens "forunderlige år" 1819. Undertittelen "Reisen til

London og Paris" er kanskje ikke helt dekkende: boken gir dels en sammenfatning av geomagnetismens historie som forskningsfelt, dels en bokhistorisk gjennomgang av tilblivelseshistorien til *Magnetismus der Erde* og endelig en oversikt over Hansteens teorier og måleprosedyrers virkningshistorie. Vi blir også orientert om en reise til Stockholm høsten 1817 samt reiser til København våren 1817 og vinteren 1819/1820 – alle tilsynelatende svært viktige i denne sammenheng. Midt inne i alt dette kommer altså reisen til London og Paris, fra avreisen i Christiania 28. juni 1819 til hjemkomsten i begynnelsen av oktober samme år, en beskrivelse som kun fyller rundt 18 sider.

Reisen til London og Paris fremstår fremfor alt som en lanseringsreise. Hansteen ønsket å promotere et bokverk og en ny metode for å måle magnetfeltets styrke. Selv om det siste var noe nytt, peker begge deler bakover, mot 1600- og 1700-tallets måleserier og teorier. Forfatterne peker således på at Hansteens målinger av magnetfeltets styrke i London og Paris har paralleller i 1700-tallets lengdegradsmålinger mellom *Greenwich Observatory* og *Observatoire de Paris*. Men Hansteen ønsket også å vinne anerkjennelse for et tredje moment: en ny metode å måle lengdegraden til havs. Her var det ikke magnetfeltets styrke som skulle måles, men deklinasjonen, det vil si kompassnålens avvik fra geografisk nord. Dersom navigatøren bare kjente deklinasjonen og breddegraden (begge deler var relativt uproblematisk å måle, selv i åpen sjø), kunne han avlese på Hansteens kart over deklinasjoner hvor langt øst eller vest skipet befant seg. Enebakk og Voje Johansen minner oss om at dette var en særdeles viktig begrunnelse for Hansteens studier av jordmagnetismen. Fremdeles et halvt århundre etter at Harrisons kronometer hadde gjort det mulig å måle lengdegraden med stor nøyaktighet, var teknologien så lite utbredt at jordens sjøfolk etterspurte andre og billigere metoder.

Med Hansteens geomagnetiske bok- og kartverk befinner vi oss fremdeles i "det lange

1700-tallet”. Hansteen, født i Norge og utdannet i København, pleiet tette forbindelser med vitenskapsselskapet i København også etter opphevelsen av dobbelmonarkiet. Samtidig vendte han seg mot Stockholm og kong Karl Johan når det viste seg vanskelig å få finansiert bokverket og atlasen med norske penger alene. Tradisjonelt var forbindelsene til Tyskland svært tette i Danmark-Norge, noe som også kan forklare hvorfor bokverket ble utgitt på tysk og for en stor del distribuert fra metropolen Hamburg. Valget av språk voldte imidlertid visse problemer: Den ledende forskeren Jean-Baptiste Biot i Paris behersket ikke tysk, og Hansteen fikk ikke mye gjennomslag i Frankrike.

Enebakk og Voje Johansen har produsert en vakker publikasjon. Fargeillustrasjonene er smakfulle og relevante. Hele tre portrett av hovedpersonen er det blitt plass til, samt reproduksjoner i utbrettformat av sentrale kartblad fra Hansteens atlas. Underveis refereres det til en imponerende mengde arkivalia. Korrekturlesingen er dessverre ikke feilfri, og man kunne ønsket seg en strammere struktur i teksten, hvor for eksempel en del lokalhistoriske detaljer ble henviset til fotnoter. Boken kan imidlertid trygt anbefales for alle med interesse for skandinavisk vitenskapshistorie i brytningen mellom syttenhundredtallets kosmopolitisme og de nye nasjonalstatenes nasjonsoppbygning.

Per Pippin Aspaas

Peter Forsskål, *Thoughts on Civil Liberty: Translation of the Original Manuscript with Background* [*Tankar om borgerliga friheten: originalmanuskriptet med bakgrunnssteckning*], ed. by David Goldberg, trans. by Gunilla Jonsson et al. (Stockholm: Atlantis, 2009). 40+39 pp.

‘The more a man may live according to his own inclinations, the more he is *free*. There-

fore, next to life itself, nothing could be more dear to man than freedom.’ With this brief comment on the principal importance of his subject, the Swedish naturalist, orientalist, and philosopher Peter Forsskål (1732–1763) began his controversial series of reflections on the role of liberty in contemporary society, *Tankar om borgerliga friheten* (*Thoughts on Civil Liberty*), first published in 1759 and available now in a bilingual edition based on the original uncensored manuscript.

In this short pamphlet, Forsskål anticipated Mill (and echoed Locke) in arguing that the freedom of individual conduct can legitimately be constrained whenever such conduct is liable to cause harm to others, but he remained far removed from Mill’s more radical claim that the potential for harm is in essence the only justifiable constraint. Whereas Mill would come to adopt the hedonistic view that the well-being of society is commensurate with the greatest potential happiness of each of its members, a state which could only be attained by allowing every individual to freely satiate his own desires in the absence of any binding moral obligation to benefit others, Forsskål espoused the more classical republican precept that the freedom of the individual is circumscribed at its most basic level by a more primary duty to the general good, and that whatever vices and errant passions may be present in the individual must give way to civic virtue and social responsibility, an argument that places Forsskål in line with contemporary proto-communitarian writers on liberty such as the English clergyman John Brown in his similarly titled *Thoughts on Civil Liberty, on Licentiousness, and Faction* (1765). Civil liberty, according to Forsskål, ‘means that no one is prevented from doing that which is proper and useful for the community, that every honest person may live in safety, obey his conscience, use his property, and contribute to the well-being of society’ (p. 13). Every man should be free to live as he pleases, so long as his pleas-